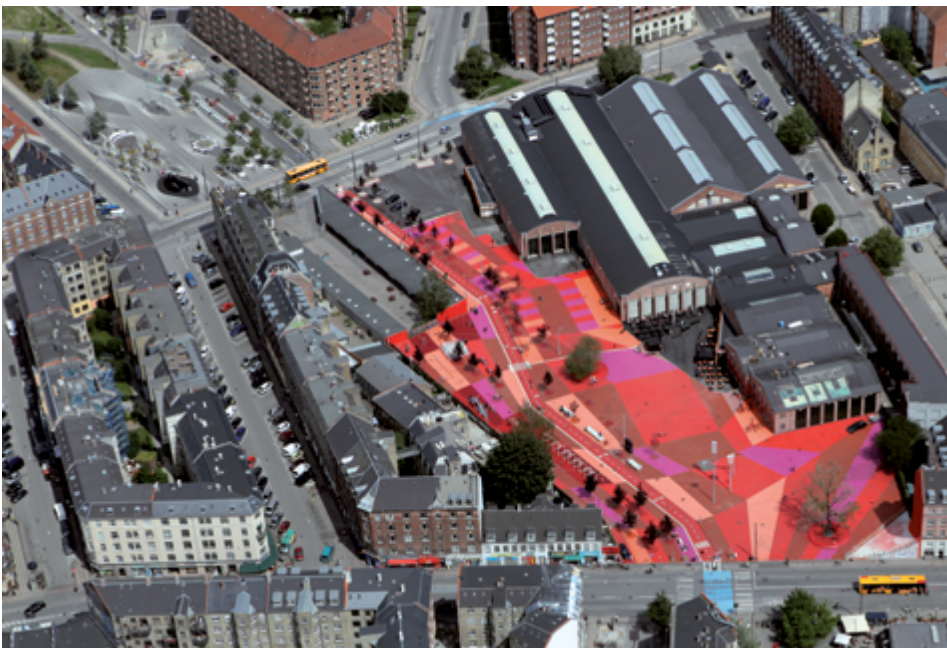

Artikel

Aanjager van stedelijke ontwikkeling

Winst en uitdagingen van het lokale kunst- en cultuurbeleid

Kunst en cultuur als onlosmakelijk onderdeel van verdere stedelijke ontwikkeling. Een mooie ambitie, maar hoe geef je die in praktijk vorm? En wat zijn de obstakels? Teun van Irsel, beleidsstrateeg Cultuur in Tilburg, schetst een nauwgezet beeld van het kunst- en cultuurbeleid van zijn gemeente.

SUPERFLEX, *Superkilen*, 2012, Rode Plein van het stadspark, in opdracht van de stad Kopenhagen en RealDania. Ontwikkeld in nauwe samenwerking met Bjarke Ingels Group (BIG) en Topotek1. Fotografie: SUPERFLEX

Teun van Irsel

Net als alle grote steden in Nederland staat Tilburg aan de vooravond van enorme transitie. Zo moeten er, binnen de bestaande stad, de komende jaren 25.000 nieuwe woningen bijkomen. Dat betekent niet alleen dat er veel gebouwd moet worden, maar ook dat Tilburg zich als stad opnieuw moet uitvinden door vooruitgang te boeken op het gebied van circulariteit, oplossingen te vinden voor schaarste aan ruimte en middelen, sociale voorzieningen op peil te houden en door te werken aan versterkte sociale cohesie. Waarbij er oog moet blijven voor het Tilburg en de inwoners van nu. We schilderen tenslotte niet op een leeg canvas, maar op een doek dat al eeuwen wordt bewerkt. Door inwoners, de gemeente, ontwikkelaars en nadrukkelijk onze culturele instellingen en makers. Kunst en cultuur zijn een onlosmakelijk onderdeel van de stedelijke ontwikkeling van de stad.

Daarbij kijken we verder dan de bijdrage die het cultureel aanbod levert aan het woon- en vestigingsklimaat. De noodzaak van een goed en toegankelijk cultureel aanbod is ruimschoots aangetoond. Het vormt de identiteit van de stad en creëert kansen voor talentontwikkeling. Zelfontplooiing draagt bij aan sociale cohesie, naast dat het vermaak biedt. Het is al vaak betoogd en in groeiende mate aangetoond dat de creatieve denkkraft van makers een grote bijdrage kan leveren aan de transitie waar we voor staan.¹

Het is niet verwonderlijk dat steeds meer kunstenaars de stad in transitie en haar publieke ruimtes zien als hun werkterrein. Die betrokkenheid is vaak achteraf, bij wijze van verfraaiing door het plaatsen van een kunstwerk, nadat het planologisch ontwerp is gerealiseerd. Of vooraf, als een vorm van *placemaking*, door bijvoorbeeld de realisatie van tijdelijke ateliers om de levendigheid in een gebied te vergroten tijdens gebiedsontwikkeling. Dergelijke initiatieven zijn positief, maar er is meer nodig. Een daadwerkelijk integrale gebiedsaanpak vraagt om een nieuwe vorm van opdrachtgeverschap. Hierbij gaat het om een 'generale omslag in

het denken, van monodisciplinair naar multidisciplinair. Opdrachtgevers zoals provincies en gemeenten, projectontwikkelaars, creatievelingen, uitvoerders en bewoners/gebruikers moeten vroeger en vaker [...] met elkaar om tafel [...]. Ook het (h)erkennen van het belang van artistieke kwaliteit en dat in alle werkprocessen incorporeren is een aspect van die omslag.²

De projectontwikkelaar streeft ernaar om binnen het budget aan de voorwaarden van de opdrachtgever te voldoen. Bewoners of gebruikers hebben vaak inbreng op het gebied van dagelijks gebruik, denk aan parkeren, de hoeveelheid groen en de bereikbaarheid. De kunstenaar daarentegen bevraagt en maakt het onzichtbare zichtbaar. Hierdoor ontstaat een diepere laag van betekenis in de openbare ruimte, die bijdraagt aan de kwaliteit en leefbaarheid. Een vaak aangehaald voorbeeld is *Superkilen* in Kopenhagen, een kleurrijk en internationaal gericht stadspark in een multiculturele wijk.

Integraal onderdeel

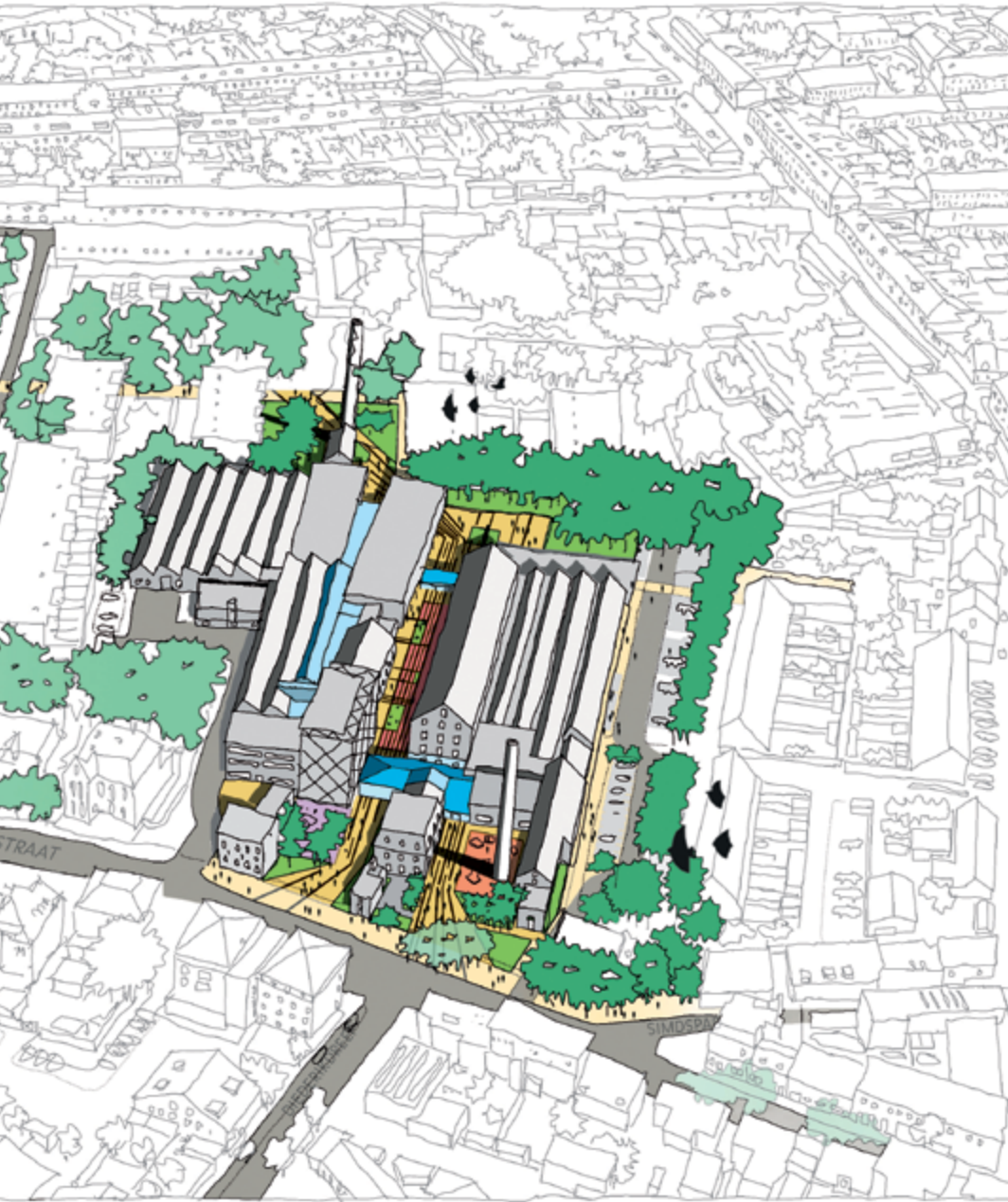
In Tilburg willen we de inbreng van kunst en cultuur duurzaam verankeren. Daartoe hebben we een langetermijnvisie op cultuur in het publieke domein ontwikkeld. Een krachtige verbinding met sectoren zoals stadsontwikkeling, energie, klimaat, natuur, toerisme, onderwijs en erfgoed staat hierbij centraal. Dat betekent dat we ons inzetten om cultuur een integraal onderdeel te maken van onze omgevingsvisie, verschillende gebiedsvisies en economische strategie. Een kernfragment uit de langetermijnvisie: 'Publiek domein is een verbreding van het reguliere begrip "kunst in de openbare ruimte". Het begrip "cultuur" geeft rekenschap van het feit dat de kunstuitingen in de openbare ruimte in hun verschijningsvorm meer divers zijn geworden. Kunst kan tijdelijk zijn, interactief, een theateraal aspect hebben, enz. Met "publiek domein" geven we aan dat de openbare ruimte zich verder uitstrekt dan de fysieke ruimte van straten, pleinen en →

Verkenningen voor herontwikkeling
TextielMuseum en omgeving in Tilburg,
2023. Schets: Mecanoo

parken; het gaat ook om publiek toegankelijke gebouwen zoals een station of een theater, om de digitale publieke ruimte (www) en om “atmosferische ruimte”.³ Om dit te kunnen bekostigen is besloten tot het in ere herstellen van een percentageregeling waarbij een deel van de bouwkosten of exploitatiekosten van een ontwikkeling wordt gereserveerd voor kunstprojecten ten behoeve van stedelijke ontwikkeling.⁴

Het hebben van middelen is een belangrijke voorwaarde voor het slagen van de doelstellingen. Beleidstechnisch staan in Tilburg alle seinen op groen. Er ligt een bestuursakkoord waarin het belang van de rol van kunst en cultuur bij stedelijke ontwikkeling wordt benadrukt. Er is een *Cultuurplan 2025-2028* waarin we de ambitie uitspreken dat makers en culturele instellingen vaste partner zijn bij gebiedsontwikkelingen. En er is een visie op cultuur in het publiek domein. Maar papier is geduldig en de werkelijkheid weerbarstig.

Participatie

Onze stedelijke ontwikkeling is de optelsom van verschillende gebiedsprojecten. Deze zijn divers in schaalgrootten en kennen hun eigen dynamiek. Van de ontwikkeling van een dorp als Udenhout tot de realisatie van het Museumkwartier of het Kenniskwartier in de (binnen-)stad. Ze hebben gemeen dat er een grote nadruk ligt op participatie en een zo integraal mogelijke aanpak. Dat betekent dat de betrokken partners verschillende belangen hebben. Soms ligt de nadruk op ruimte voor cultuurbeoefening in

de vrije tijd, ontmoeting en talentontwikkeling. In andere gevallen gaat het om destinatieontwikkeling, aanjagen van economische transitie en het creëren van esthetische beleving.

Neem het Museumkwartier, een gebied in oud-noord waar Museum De Pont, het TextielMuseum en tentoonstellingsruimte PARK gevestigd zijn. De herinrichting van het gebied moet bijdragen aan een goede en logische verbinding met de rest van de stad voor zowel bezoekers als inwoners. We willen het gebied versterken als zone voor creatief →

ondernemerschap, de verblijfskwaliteit verhogen en de zichtbaarheid van het gebied versterken. De culturele instellingen in het gebied zijn daarom belangrijke partners. De transformatie van het gebied wordt aangejaagd door de verbouwing van het TextielMuseum, een in de culturele Basisinfrastructuur (BIS) erkende ontwikkelinstelling die zich bezighoudt met het aanjagen van vernieuwing in de textielindustrie door de creatieve denkkraft van kunstenaars aan te wenden. Het museum vertelt het verhaal van textielstad Tilburg, maar nog belangrijker is zijn internationale kennisfunctie. Kunstenaars bedenken nieuwe toepassingen voor oude technieken om bij te dragen aan de doorontwikkeling van machines voor de textielindustrie. Zo is het museum een ideale partner bij het versterken van het vestigingsklimaat voor creatieve ondernemers. Samen met het museum en het lab werken we aan een textielcampus waar makers, onderwijsinstellingen en creatieve ondernemers de handen ineenslaan.

**Op zich is een
percentageregeling
niets nieuws, maar
in de praktijk is het
vaak uitdagend**

Ook De Pont en PARK praten vanaf het begin mee over de herinrichting van het gebied. Meer groen, minder verkeer en de toevoeging van kunstwerken zijn daarbij speerpunten. Door samen met AteliersTilburg een creatieve broedplaats te realiseren, creëren we naast de textielcampus een tweede ontwikkellocatie voor creatief ondernemerschap. Samen met bewoners en kunstenaars die in het gebied wonen, realiseren we culturele programmering.

Spanningen

Ondanks de positieve beleidskaders en het feit dat culturele partijen als partners medebepalend zijn voor de toekomst van het gebied, zijn er ook problemen. Bij een ontwikkeling als die van het Museumkwartier werken wij als gemeente samen met partners van verschillende grootten, organisatiekracht en met verschillende doelen. Die doelen kunnen de vorm hebben van (inter-) nationale profilering tot het ontplooiën van burgerinitiatieven. Van kleinschalige kunstprojecten tot meerdaagse programmering. En van festivals in de wijk en meer horeca, tot het toevoegen van iconische kunstwerken aan het gebied. Naast de inhoudelijke kant van de gebiedsontwikkeling is er ook de beoogde fysieke transitie. Door dit brede spectrum aan belangen en doelstellingen ontstaat er vaak een prioritering en worden niet alle doelstellingen (tegelijktijd) gerealiseerd. Hierdoor krijgen belanghebbenden het gevoel dat er niet wordt geluisterd. Dit leidt tot spanningen binnen begeleidingsgroepen en het risico dat partners afhaken. Goede communicatie is essentieel. Keuzes in prioritering en tempo moeten helder toegelicht worden.

Niet alleen extern, maar ook binnen de gemeentelijke organisatie is er sprake van uiteenlopende belangen. Bij een gebiedsontwikkeling zijn veel disciplines betrokken. Het is belangrijk om vooraf te expliciteren welke functie kunst en cultuur hebben binnen een gebiedsontwikkeling. Omdat de ontwikkeling vaak wordt opgeknipt in deelprojecten is het vervolgens nodig om erop toe te zien dat kunst en cultuur op elk niveau meegewogen worden. Hiervoor ontbreekt vaak de ambtelijke capaciteit. Cultuurafdelingen zijn veel kleiner dan een afdeling als stedelijke ontwikkeling. Daardoor is het in de praktijk lang niet altijd

mogelijk om de noodzakelijke culturele expertise aan de projectteams toe te voegen. In combinatie met de toch al hoge werkdruk bij de gemeente, is het resultaat dat vaak niet alle doelen en ambities worden gerealiseerd. In Tilburg experimenteren we met het opzetten van een extern expertisecentrum (SPOOR) dat ons daarbij ondersteunt. Deze onafhankelijke culturele organisatie gaat zich richten op advisering, begeleiding van nieuwe kunstwerken, initiëren van kunstprojecten, bemiddeling en verbinding, publieksprogramma's, onderzoek en experiment en kennisontwikkeling.

Percentageregeling

Uiteindelijk staat of valt alles bij voldoende financiële onderbouwing. Het vinden van het juiste kader daarvoor blijkt een uitdaging. De budgetten binnen de afdeling kunst en cultuur zijn te klein om actief bij te dragen aan gebiedsontwikkelingen. Het zou ook niet kloppen om die budgetten in te zetten, want ze zijn al bestemd voor de exploitatie van cultuurinstellingen en voor de productie van autonoom werk. Daar komt de percentage-regeling van pas. Op zich is zo'n regeling niets nieuws, maar in de praktijk is het vaak uitdaging. De meeste bouwprojecten kennen namelijk een negatieve grondexploitatie: de kosten voor het bouw- of ontwikkelproject liggen hoger dan de opbrengsten uit bijvoorbeeld de verkoop van kavels of vastgoed. Om die projecten toch mogelijk te maken, investeren gemeenten al extra. Daarbovenop komt dan nog een percentage voor de rol van kunst en cultuur. Omdat de gemeentelijke financiën al onder druk staan, vereist die keuze politiek engagement. Tot op heden werken we niet met een vast percentage, maar handelen we in de geest van een percentageregeling door per project een wisselend percentage voor kunst en cultuur te reserveren. Dit betekent dat de budgetten soms minder toereikend zijn dan gewenst, en dat verwachtingen zo nu en dan getemperd moeten worden of doelen bijgesteld.

Uitdagingen voor de toekomst zijn er genoeg. Zo gaan we verder met het standaardiseren van de bekostiging van kunst en cultuur binnen stedelijke ontwikkeling. En met het verankeren van een multidisciplinaire aanpak binnen de

gemeente, waarbij verschillende afdelingen actiever samenwerken. Intussen kunnen we al constateren dat die multidisciplinaire aanpak werkt. De brede definitie van kunst in de openbare ruimte zorgt voor een veelheid aan verschijningsvormen die meerdere doeleinden dient. Zo kunnen wij werken op het bescheiden niveau van een burgerinitiatief, tot de internationale profilering van een gebied als het Museumkwartier. •

Noten

- 1 Van den Hoogen, Q. (et al.) (2012) *Effectief cultuurbeleid: leren van evalueren*. Amsterdam: Boekmanstichting.
- 2 Hamersveld, I. van (hoofddred.) (2017) *Boekman #111: Kunst en de publieke ruimte*. Amsterdam: Boekmanstichting.
- 3 Hendrickx, M. (et. al.) (2023) *Cultuur in het publieke domein: over het benutten van het maatschappelijk potentieel van kunst*. Tilburg: Gemeente Tilburg.
- 4 Hendrickx, M. (et. al.) (2023) *Cultuur maakt ons: kunst- en cultuurplan Tilburg 2025-2028*. Tilburg: Gemeente Tilburg.

Teun van Irsel
is beleidsstrateeg
Cultuur in Tilburg.
Fotografie: Stijn
Rompa